

SJUK

En analys av begreppet ur omvårdnadsperspektiv

FÖRFATTARE

AnnaHanna Eriksson
Sandra Eriksson

PROGRAM/KURS

Sjuksköterskeprogrammet, 120p/
Omvårdnad – Eget arbete

VT 2006

OMFATTNING

10p

HANDLEDARE

Ingrid Johansson

EXAMINATOR

Solveig Lundgren

Titel (svensk):	Sjuk – en analys av begreppet ur omvårdnadsperspektiv
Titel (engelsk):	Sick – an Analysis of the Concept from a Nursing Perspective
Arbetets art:	Eget arbete, fördjupningsnivå I
Program/kurs/kurskod/ Kursbeteckning:	Sjuksköterskeprogrammet 120 poäng/ Omvårdnad – Eget arbete/VOM200/SPN5
Arbetets omfattning:	10 poäng
Sidantal:	17 sidor
Författare:	AnnaHanna Eriksson Sandra Eriksson
Handledare:	Ingrid Johansson
Examinator:	Solveig Lundgren

SAMMANFATTNING

Sjuk är ett flitigt använt begrepp i svenska språket vars betydelse ändrats relativt lite över årens lopp. När det betraktades utifrån olika vetenskapliga discipliner framträdde dock en mängd varierande innebörder. Dessa har alla relevans inom respektive disciplin men ingen kan anses vara gällande som omvårdnadsdefinition av begreppet. Syftet med arbetet var att utröna innebörden i begreppet sjuk samt ifall detta begrepp har en plats inom modern omvårdnad. Metoden vi använde är utvecklad av Koort och innehåller en etymologisk, en semantisk och en diskriminationsanalys. Ur analyserna framträdde tydligt två dimensioner av begreppet. Den första dimensionen består av ord som klen, krasslig och illamående och den andra av ord som skum, misstänkt och tvivelaktig. Endast den första av dessa ansågs intressant ur omvårdnadssynpunkt och denna dimension granskades mot bakgrundslitteraturen. Detta ledde fram till en teoretisk definition av begreppet med omvårdnadsämnet som utgångspunkt. Med denna definition som tankemodell hoppas vi att vårdpersonal i mötet med patienter ska vara mer uppmärksamma på begreppets komplexitet.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING	1
BAKGRUND	1
SYFTE	3
METOD	4
RESULTAT	5
ETYMOLOGISK ANALYS	5
SEMANTISK ANALYS	6
<i>Synonymtablå</i>	8
DISKRIMINATIONSANALYS	9
<i>Diskriminationsmatris</i>	9
<i>Diskriminationsparadigm</i>	10
<i>Tolkningsfas</i>	11
DISKUSSION	12
METODDISKUSSION	12
RESULTATDISKUSSION	13
REFERENSLITTERATUR	15

INLEDNING

I vardagligt tal används ordet sjuk relativt frekvent i många olika sammanhang. Under vår utbildning till **sjuksköterskor** har dock detta begrepp inte haft någon framträdande plats. Istället har begrepp som ohälsa och lidande fokuserats. Just avsaknaden av resonemang kring ett begrepp som borde vara så centralt inom omvårdnad, var det som väckte vår nyfikenhet. Som sjuksköterskor förväntas vi sköta sjuka, men vad innebär det då att vara sjuk? Vi ställer oss frågan vad som skiljer sjukdom och ohälsa åt? Har begreppet sjuk blivit överflödigt eller förlorat sin innebörd? Är det i så fall dags att döpa om vår yrkeskategori? En analys av begreppet tycks vara nödvändig.

Redan tidigt i vår utbildning förkastades idén om att begreppen hälsa – ohälsa och frisk – sjuk skulle utesluta varandra. Att ha hälsa och samtidigt vara sjuk är ingen omöjlighet. Istället har talats om olika grader av hälsa eller ohälsa. När man resonerar kring begreppet sjuk är det nästan omöjligt att inte också nämna begreppet hälsa och dess förhållande till sjuk. Hälsobegreppets innebörd kommer dock inte närmare att utforskas här.

Trots att vår ansats är att beskriva begreppet sjuk, inser vi att det i mycket av bakgrundslitteraturen istället kommer att vara begreppet sjukdom som diskuteras. Vi behandlar därför sjuk i de fall där det förekommer och sjukdom i övriga.

BAKGRUND

I försäkringsteknisk mening är en person sjuk när denne är sjukskriven (1). I Sverige är det Försäkringskassan som styr över sjukskrivning och sjukförsäkring. Trots detta finns det på deras hemsida ingen ordentlig definition av ordet sjuk (2). Vad som anges är att *om du är sjuk* så gäller ett flertal regler. Det enda som närmar sig en definition är att ett läkarintyg krävs om du är sjuk och borta från ditt arbete i mer än en vecka (2). Jämför med Blomquists (3) definition från 1971 ”*sjukdom är det en läkare kallar sjukdom*” (3 sid 61).

Sjukdom och hälsa är, vilket namnet antyder, hälso- och sjukvårdens mest centrala begrepp (4, 5). Inom såväl vårdvetenskap som medicin har dock begreppen länge saknat tydliga definitioner (4). Brülde och Tengland (6) menar att anledningen till att definiera sjukdomsbegreppet i första hand är praktisk. De menar att en väl genomarbetad praktisk definition kan användas till att exempelvis avgöra vem som har rätt till offentlig sjukvård eller sjukersättning (6). Att skapa en sådan definition är dock inte avsikten med detta arbete. Istället vill författarna skapa en teoretisk definition tillämpbar inom omvårdnad.

För att kunna kommunicera med varandra måste vi ha en gemensam syn på innebörden i varje språkligt uttryck (7). Vi har då en språkgemenskap med regler för hur termerna (såsom sjukdom och hälsa) ska användas (4). Thorsén (5) menar att vissa begrepp inte kan fångas i en given definition. Istället bör de ses som medlemmar i en familj, de har vissa likheter men är ändå olika. Var och en utgör de sin egen variation på och precisering av begreppet men det är bara samlade som innebörden i begreppet blir fullständig. I familjen sjuk skulle biologisk dysfunktion, ohälsa, lidande, skada och

defekt kunna vara medlemmar (5). Begreppsfamiljtanken förekommer även hos Koort (8) som menar att ett ord tillsammans med dess synonymer utgör en begreppsfamilj. I det engelska språket motsvaras allt det som förväntas rymmas i det svenska begreppet sjuk (och även i sjukdom) av ett antal ord med tydligt åtskilda innebörder (9, 10).

Sjukdom och hälsa är båda företeelser vars innebörd varierat över såväl tid, som mellan yrkeskategorier och människor (11). Nedan redovisas några av de sätt att betrakta sjukdom som påträffats i litteraturen.

Synen på sjukdom och hälsa har vissa gemensamma drag utifrån olika religiösa perspektiv. Människan betraktas som en odelbar enhet av kropp, själ och ande. Blir någon sjuk sitter sjukdomen i hela varelsen. Orsaken till sjukdomen kan bero på såväl kroppsliga, själsliga som andliga orsaker och kan också manifesteras sig i vilken som helst av dessa delar. Ofta drabbar sjukdom den som på något sätt förargat makterna eller Gud, sjukdomen kommer som straff för begången synd. I dessa fall söks bot och bättring med hjälp av dem som har bäst kontakt med dessa makter; schamaner, präster eller medicinmän. Inom andra religiösa modeller ses sjukdom som en obalans mellan de energier människoväsendet anses vara uppbyggt av (11).

Människan är enligt den biomedicinska synen en organisk helhet bestående av delar som fungerar mer eller mindre väl tillsammans (1, 5). Sjukdom, enligt denna syn, innebär att någon är sjuk om denne har en funktionsnedsättning i någon del (cell, organ eller organsystem) av sin kropp (5). Således går botandet enbart ut på att eliminera funktionsnedsättningen (5, 11). Dessa, objektivt observerbara, organiska processer som utgör biomedicinens sjukdom benämns på engelska disease. Upplevelsen av sjukdom, engelskans illness, är enligt detta synsätt inte intressant (11). Hälsa definieras enligt denna modell helt enkelt som frånvaro av sjukdom (4, 5, 11). Nordenfelt (1) har stipulerat de svenska begreppen klinisk respektive teoretisk sjukdom. Han menar att den teoretiska sjukdomen kännetecknas av att en del av människans kropp fungerar sämre än vad som är normalt. Den kliniska sjukdomen anser Nordenfelt definieras av att personen har ett lidande eller en invalidisering med organisk grund, oberoende av yttre agens (1). I Medicinsk Terminologi (12) definieras sjukdom som en störning i en levande organisms funktioner, det påtalas också att motsatsen är hälsa.

Medan den biomedicinska modellen enbart intresserar sig för det rent fysiska menar den psykologiska modellen att det istället handlar om individens upplevelser av att vara sjuk, illness. Sjukdom är något subjektivt och känner du dig sjuk så är du enligt denna definition sjuk (5).

Ett sociologiskt perspektiv på hälsa och sjukdom innebär att det i första hand är omgivningens uppfattning som definierar huruvida en person är sjuk eller inte. Ifall personen betar sig på ett sätt som anses tillräckligt avvikande så betraktas denne som sjuk (5). Denna sociologiska definition på sjukdom benämner Svensson (9) med det engelska ordet sickness. Han menar att de tre begreppen disease, sickness och illness förutsätter varandra och att de också påverkar varandra ömsesidigt (9).

Den moderna hälso- och sjukvården i Sverige är baserad på en humanistisk människosyn (13). Enligt denna syn är människan fri och därmed själv ansvarig för sitt liv och sin hälsa. Inom den humanistiska modellen ligger betoningen på hälsa. Det som är friskt eller hälsosamt hos varje individ lyfts fram och sätts i fokus, medan eventuella

sjukdomars uppkomst och behandling anses ligga i individens intresse. Ifall personen skulle drabbas av någon sjukdom så väljer hon själv vilken läkare hon vill träffa, om hon vill behandlas samt vilka behandlingar hon vill ta emot (11).

Den existentialistiska modellen liknar den humanistiska då båda betonar människans frihet och ansvar (11). Existentialisternas syn på hälsa kännetecknas, till skillnad från andra teorier, inte av personligt välbefinnande utan av autentisk existens. Hälsa har den som möter existentialistiska utmaningar med förtvivlan och beslutsångest, men också med engagemang (5).

Travelbee (14) tillhör de omvårdnadsteoretiker som inspirerats av den existentialistiska läran. Hon definierar sjukdom enligt följande: *"Sjukdom er, i likhet med helse, subjektivt definert – det vil si at en er så «syk» som en selv til enhver tid føler sig."* (14 sid 87) Hon menar att sjukdom är en personlig upplevelse och sjuksköterskans roll är inte att ta bort det onda, utan att hjälpa den sjuke att finna mening i sin sjukdom och sitt lidande. Detta kan i sin tur leda till växt och utveckling.

Benner och Wrubel (15) beskriver i sin omvårdnadsteori att en människa är sjuk när hon har sådana symptom att hon anser sig vara sjuk. Det är med andra ord viktigt vilken mening hon lägger i symptomen. De effekter dessa symptom upplevs få på personens liv är lika verkliga oavsett ifall någon patologisk förklaring hittas till dem eller inte. Att patologiska förändringar föreligger gör inte heller personen automatiskt sjuk. Benner och Wrubel (15) menar att det patologiska tillståndet och hur personen ser på sin sjukdom är aspekter som påverkar varandra. Sociala och kulturella perspektiv på olika sjukdomstillstånd är även de viktiga för hur människan upplever sin situation.

Eriksson (16) har en liknande tanke angående hälsa och sjukdom. Hon påtalar att en person kan ha hälsa trots förekomsten av sjukdom eller funktionsnedsättning och gränserna för hur detta upplevs varierar från person till person. Denna upplevelse är i sin tur påverkad av tid, aktuell situation, kultur och social kontext.

Innebörden i kronisk sjukdom behandlas i en studie av Thorne (17). Hon menar att den som är sjuk alltid lägger mening i sjukdomen och denna mening är individuell. Att vara sjuk handlar om mycket mer än att ha en sjukdom. Oavsett vad vi som individer lägger i vår upplevelse av att vara sjuk så har vi lätt att generalisera denna upplevelse hos andra människor. Detta är något vårdpersonal bör vara uppmärksam på.

International Council of Nurses (ICN) anger i sin etiska kod för sjuksköterskor att ett av sjuksköterskans fyra huvudområden är att förebygga sjukdom. De övriga huvudområdena är att främja hälsa, lindra lidande samt att återställa hälsa (18). Även här anges alltså sjukdom och hälsa (tillsammans med lidande) vara de grundläggande begreppen. I Socialstyrelsens Kompetensbeskrivning för legitimerad sjuksköterska (13) nämns att sjukdom skall förebyggas samt att upplevelsen av sjukdom bör mötas och lindras.

SYFTE

Syftet med detta arbete är att undersöka innebörden i begreppet sjuk samt huruvida detta begrepp har en plats inom modern omvårdnad.

METOD

Begreppsanalysen är en av de grundläggande vetenskapliga metoderna (19). För allt vetenskapligt arbete och teoribildning är det av yttersta vikt att ha väl definierade och klara begrepp (8, 19). Vaga eller överanvända begrepp inom olika forskningsområden bör lokaliseras och analyseras (20). Detta görs genom att de, för varje begrepp, unika attributen avgränsas och definieras (19, 20). Det finns ett antal olika metoder beskrivna för begreppsanalys. Den nedan använda är baserad på en metod som Koort (8) utvecklat och Eriksson (19) vidare beskrivit.

Vid genomförande och läsning av begreppsanalyser måste begreppens föränderlighet hela tiden hållas i minnet. Innebörden ändras dels över tid, dels i olika kontext. Även författarens och läsarens förförståelse inverkar (20). Det bör påpekas att denna analys är gjord med omvårdnadsämnet som utgångspunkt.

Koort (8) och Erikssons (19) begreppsanalys är uppdelad i fyra delar av vilka *etymologisk analys*, *semantisk analys* och *diskriminationsanalys* kommer att genomföras i detta arbete och redogörs för nedan. Den fjärde delen, *testbarhetsanalys*, kommer inte att utföras inom ramen för detta projekt, men innebär att resultatet av begreppsanalysen testas, i exempelvis ett frågeformulär, för att säkerställa dess validitet (8).

Den etymologiska analysen syftar till att kartlägga begreppets ursprung och dess förändring över tid (19). Detta görs genom att studera det valda begreppet i etymologiska, äldre och historiska ordböcker. Även användning av utländska ordböcker är nödvändig då begreppet kan härledas till flera andra språk.

Semantik innebär läran om betydelsen hos språkliga uttryck (7). Enligt Erikssons (19) metod skall i den semantiska analysen utredas hur samstämmiga olika ordböcker är angående begreppets betydelse och innehåll. En granskning av aktuella ordböcker och synonymlexikon samt en jämförelse av de definitioner av sjukbegreppet som står att finna, leder till en uppfattning om överensstämmelsen mellan dessa (8). I det här fallet har tolv ordböcker använts, utgivna 1968-2003 och urvalet har gjorts för att få en så bred bild som möjligt av sjukbegreppet. Två böcker valdes bort från användning i tabellerna som följer (tabell 1. och tabell 2.), den ena för att den inte innehöll några synonymer och den andra för att den ansågs för gammal. De kvarvarande tio (utgivna mellan 1977 och 2003) valdes ut därför att deras innehåll skiljer sig från varandra och för att begränsa tidsspännet så att begreppets användning i dagsläget illustreras. De synonymer som förekommer i minst hälften av dessa tio böcker, i det här fallet 16 stycken, ställs sedan upp i en synonymtablå (tabell 1.) där dess förekomst åskådliggörs. Dessa synonymer utgör begreppets begreppsfamilj. Om fullständig samstämmighet mellan ordböckerna inte föreligger, vilket är fallet i detta arbete, skall en diskriminationsanalys utföras (8).

Författarna har här valt att i den semantiska analysen ta med de olika användningar av sjuk som påträffats. Detta för att ringa in och påvisa komplexiteten i begreppet. Svenska akademiens ordbok (SAOB) (21) anger inte mindre än 15 olika huvudbetydelser för begreppet sjuk. I resultatet kommer att redogöras för dessa. I andra ordböcker förekommer endast tre betydelser av ordet sjuk (22, 23, 24). SAOB:s (21) definitioner kommer därför att, i den mån det är möjligt, sorteras in under dessa tre. Under varje betydelse anges synonymer där sådana finns, samt exempel för att åskådliggöra

användningen. De angivna synonymerna till de olika betydelserna av sjuk slogs upp i ordböcker (21, 22) för att säkerställa att deras definition överensstämmer med användningen.

Diskriminationsanalysen innebär enligt Koort (8) en undersökning av de begrepp som har visat sig vara närliggande objektet för den ursprungliga analysen. Undersökningen görs för att få fram de attribut som särskiljer (diskriminerar) medlemmarna i begreppsfamiljen. Diskriminationsanalysen indelas i tre faser; *matrisfas*, *paradigmfas* och *tolkningsfas* (8).

I matrisfasen ställs begreppsfamiljens medlemmar upp i en matris (tabell 2.) där det framgår hur många av dem som har varandra som synonymer. Här har de utvalda synonymerna till sjuk slagits upp i de ordböcker som använts i synonymtablån (tabell 1.). Exempelvis anger bara tre ordböcker av tio sjuk som synonym till opasslig medan åtta ordböcker av tio anger opasslig som synonym till sjuk.

Paradigmfasen innebär att synonymitetsgraden mellan de olika begreppen räknas ut och åskådliggörs i vad Koort (8) benämner ett diskriminationsparadigm (figur 1.). Uträkningen görs enligt formeln;

$$\frac{\text{Antal befintliga bindningar} \times 100}{\text{Antal möjliga bindningar}} = \text{Synonymitetsgrad i \%}$$

där antal möjliga bindningar är antalet ordböcker (av urvalet) där orden i fråga finns med som självständigt uppslagsord. Antal befintliga bindningar innebär det antal ordböcker som anger de två undersökta orden som synonymer. På detta sätt räknas synonymitetsgraden mellan sjuk och dess synonymer ut. Den inbördes relationen mellan de olika synonymerna undersöks enligt samma ekvation (8). Då sjuk fanns med tre gånger som synonym till opasslig, opasslig åtta gånger som synonym till sjuk och båda orden fanns med i alla tio böckerna blir således uträkningen;

$$\frac{(3+8) \times 100}{10+10} = 55\%$$

I den sista fasen tolkas resultatet från matris- och paradigmfasen. De begrepp som har starkast samband med varandra undersöks ytterligare i relevant litteratur för att få fram betydelsenyanser (8).

Resultatet av den semantiska analysen och diskriminationsanalysen sammanfattas sedan i en teoretisk definition (8). Detta har författarna gjort med omvårdnadsämnet som utgångspunkt.

RESULTAT

ETYMOLOGISK ANALYS

I Ordbok över svenska medeltidsspråket (25) finns sjuk med som siuka och siuke vilket betyder sjuka eller sjukdom. SAOB (21) härrör ordet från fornsvenskans siuker eller siyker vilket motsvarar forndanskans siuk(ær), siyk, syk och fornnorskans sjúkr (21).

Även Svensk Etymologisk Ordbok (26) anger att sjuk kommer från fornsvenskans siüker vilket är samma som isländskans sjúkr. Flera andra åldriga språk har även de liknande ord. Dessa kan härledas till en indoeuropeisk rot, seueg (26). Engelskans sick och tyskans siech kommer från samma ursprung. Som synonymer till sjuk från denna tid anges sot och lungsiktig och under dessa ord anges sjuk som synonym (27).

I en engelska etymologisk ordbok (28) uppges att ordet sick kan härledas till en mängd germanskstammade språks ord för sjuk, men med okänt ursprung. Såväl i denna som i en tysk etymologisk ordbok (29) refereras till en artikel av Nils Lid i Norsk tidskrift för sprogvidenskap 1934. Artikelförfattaren drar där paralleller mellan de gamla norska orden sjúkr (sjuk) och sūga (suga). Lid menar enligt ordboks-författarna att sjukdom enligt gammal folketro orsakades av demoners sugande (28, 29).

Den tyska etymologiska ordboken (29) ger oss orden siech, Seuche och Sucht. Tysk-svensk ordbok (30) anger betydelsen kroniskt sjuk på ordet siech. Seuche står som epidemi och farsot och Sucht som en blandning av siech och Seuche (30).

Ordbok över svenska språket (31) som trycktes första gången 1850-55 beskriver sjuk som *"Angripen av, behäftad med sjukdom; ej frisk. Säges både om menniskor, djur och växter, samt även om organiska kroppsdelar."* (31 sid 330) Här lämnas en mängd exempel på användningar där även andra betydelser förklaras såsom ytterligt längta, står ej rätt till, att något är odrägligt, är icke skuldfri.

Redan i gamla testamentet förekommer ordet sjuk flitigt. Här finns hygienråd för att förhindra spridning av sjukdom nedtecknade. *"Och den som rör vid den sjukens kropp skall tvätta sina kläder och bada sig i vatten och vara oren ända till aftonen."* (32; 3 Mos. 15:7) Vidare berättas om hur Gud kan straffa vissa med sjukdom medan andra skonas.

SEMANTISK ANALYS

Nationalencyklopedins ordbok (22) lämnar, till den första betydelsen av sjuk, följande definition: *"som inte har god hälsa psykiskt el. fysiskt, tillfälligt el. långvarigt"* (22 sid 868)

I SAOB (21) motsvaras denna definition av:

- Något som inte är friskt eller sunt. Detta kan sägas om sinne, människa, djur eller andra organismer. Här handlar det om en avvikelse från det normala tillståndet och funktionen.
Synonymer: Dålig, klen, inte frisk, opasslig, krasslig, illamående, krank (22).
Exempel: - Sjuk och febrig.
- Sjösjuk.
- När någon betar sig så att den skulle kunna uppfattas som sjuk. Det kan handla om att någon är så lidande eller har ett utseende eller funktion som utmärker sig till den grad att det av omgivningen uppfattas som sjukt.
Synonymer: Lidande (22), kvald, melankolisk, svärmodig (21)
Exempel: - Skratta sig sjuk och fördärvad.
- Sjuk av sorg.

Den andra betydelsen förklarar Nationalencyklopedins ordbok (22) som: ”*som har inneboende dåliga kvaliteter*” (22 sid 868)

Följande definitioner i SAOB (21) kan sammanföras under denna definition:

- Om avsaknad av effektivitet eller styrka framför allt i fråga om ekonomi.
Synonymer: Svag, kraftlös, dålig (21), klen, krasslig (22).
Exempel: - Det står sjukt till med finanserna.
- Sjuk i pungen (pank).
- Om en människas själsliga tillstånd när det kommer till etiska eller religiösa frågor.
Synonymer: Dålig, skuldmedveten (22), oren, syndig (21).
Exempel: - Sjukt samvete.
- Sjuk själ.
- Defekter hos varor eller tekniska produkter gör att varor kan anges som sjuka.
Synonymer: Dålig, klen (22), skral (21).
Exempel: - Sjuk metall (nedsatt hållfasthet).
- Om någon eller något som har illvilliga avsikter.
Synonymer: Lågsinnad, ondskefull, fördärvlig (21).
Exempel: - Sjukt förtal.
- Sjuka makter.
- Om humor eller färg som anses opassande, makaber.
Synonymer: Absurd, grotesk, vansinnig (21).
Exempel: - Sjuk humor.
- Sjuk färg på kjolen.
- När något inte är som det skall eller inte tål att granskas.
Synonymer: Misstänkt, skum, tvivelaktig, suspekt (21).
Exempel: - Det är något sjukt med hela historien.

Av de tre definitioner som står att finna i flertalet ordböcker ingår även: ”*som har stark lust (efter ngt)*” (22 sid 868)

Detta motsvaras av den definition som står som nummer fyra i SAOB (21):

- Ett tillstånd då människan starkt vill ha eller begär något. Sjuk används då ofta i sammansättning eller tillsammans med prepositionen på eller efter.
Synonymer: Krank, längtande efter, fiken (22).
Exempel: - Sjuk efter godis.
- Kelsjuk.

Utöver de ovan givna definitionerna används enligt SAOB (21) sjuk även på följande sätt:

- För att beskriva färg och styrka i ljus vid bleka svaga eller matta tillstånd.
Exempel: - Sjuka ringar kring gatlyktorna.
- Sjukt skimmer.

- Om moraliskt, andligt eller politiskt förfall (framför allt) av samhället.
Exempel: - En sjuk stat.
- I sammansättningar, då det finns för mycket av något, som leder till ett dåligt tillstånd.
Exempel: - Regnsjuk.

De resterande av SAOB:s (21) definitioner är något ålderdomliga och används inte så frekvent idag:

- Om jord eller åkrar som är ofruktbara.
Exempel: - Jorden var blöt och sjuk och gick inte att odla.
- Om vädret på morgonen då det inte är bra.
Synonymer: Dyster, trist, mulen (21).
Exempel: - En sjuk morgon.

Synonymtablå

I tabell 1. illustreras synonymernas förekomst i de olika ordböckerna.

Tabell 1.

Synonymtablå över sjuk

	1977 Illustrerad svensk... (33)	1981 Nusvensk ordbok (34)	1987 Ord för ord (35)	1992 Svensk synonymordbok (23)	1998 Stora synonymordboken (24)	2000 Bonniers synonym... (36)	2001 150.000 synonymer (37)	2002 Microsoft Word (38)	2003 Svenska ordboken (39)	2003 A&W stora ordlista (40)	Antal ordböcker
Dålig	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	10
Klen	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	9
Inte frisk	X	-	X	-	-	X	X	X	X	X	7
Opasslig	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	8
Krasslig	X	X	-	-	X	X	X	X	X	-	7
Illamående	-	X	-	-	X	X	X	X	-	-	5
Krank	-	X	-	-	X	X	X	X	-	-	5
Lidande (av sjukdom/ohälsa)	X	X	-	-	X	X	X	-	-	-	5
Skral	-	X	X	X	X	-	X	-	-	-	5
Misstänkt	X	X	X	X	X	X	X	X	-	X	9
Skum	X	-	X	X	X	X	X	X	X	X	9
Tvivelaktig	X	X	X	X	X	-	X	-	-	-	6
Osund	-	X	-	-	X	X	X	X	-	-	5
Rutten	X	-	-	-	X	X	X	X	-	-	5
Skuldmedveten	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	5
Längtande (efter)	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	5

DISKRIMINATIONSANALYS

Diskriminationsmatris

Av tabell 2. framgår hur många av sjuk och dess synonymer som har varandra som synonymer och hur ofta. Raderna är uppslagsord och kolumnerna synonymförekomst. Till exempel förekommer klen som synonym till skral i åtta av de tio ordböckerna.

Tabell 2.

Diskriminationsmatris
över sjuk

	Sjuk	Dålig	Klen	Inte frisk	Opasslig	Krasslig	Illamående	Krank	Lidande	Skral	Misstänkt	Skum	Tvivelaktig	Osund	Rutten	Skuldmedveten	Långtande
Sjuk	•	10	9	7	8	7	5	5	5	5	9	9	6	5	5	5	5
Dålig	10	•	7	3	6	6	7	2	-	7	-	-	-	6	3	-	-
Klen	8	8	•	2	-	2	-	-	-	9	-	-	-	-	-	-	-
Inte frisk ¹	6	2	3	•	1	1	3	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Opasslig	3	6	-	3	•	8	9	3	-	5	-	-	-	-	-	-	-
Krasslig	7	8	7	-	6	•	1	3	-	3	-	-	-	-	-	-	-
Illamående	3	3	-	-	8	7	•	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Krank ²	8	6	6	1	8	6	5	•	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Lidande	7	-	-	-	-	-	-	-	•	-	-	-	-	-	-	-	-
Skral	2	10	8	-	2	6	-	-	-	•	-	-	-	-	-	-	-
Misstänkt ³	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	•	7	8	-	-	-	-
Skum	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8	•	7	-	-	-	-
Tvivelaktig	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9	9	•	-	-	-	-
Osund	-	3	-	2	-	-	-	-	-	-	-	2	4	•	-	-	-
Rutten	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	•	-	-
Skuldmedveten ⁴	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	•	-
Långtande ⁵	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	•

¹ Då 'inte frisk' ofta förekom som synonym till sjuk ansågs detta relevant att ha med. Eftersom detta inte förekommer som uppslagsord har istället frisk slagits upp. När något av orden i matrisen stod angivet som motsats till frisk ansågs detta vara synonymt med 'inte frisk'.

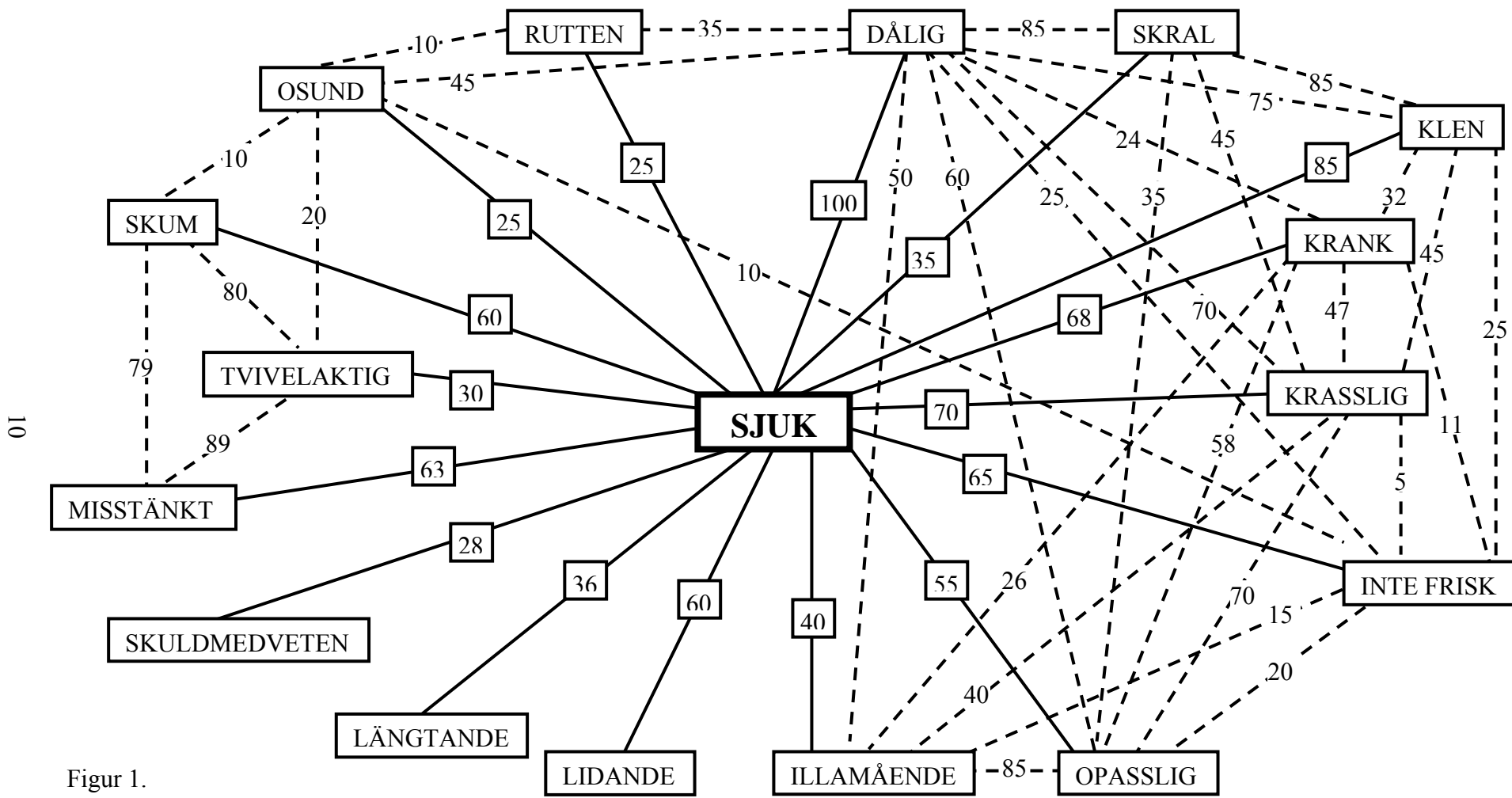
² Förekommer ej som uppslagsord i Almqvist & Wiksells stora ordlista (40).

³ Förekommer ej som uppslagsord i Nusvensk ordbok (34).

⁴ Förekommer ej som uppslagsord i Svenska ordboken (39) och Almqvist & Wiksells stora ordlista (40).

⁵ Förekommer ej som uppslagsord i Illustrerad svensk ordbok (33), svensk synonymordbok (23), Stora synonymordboken (24), Bonniers synonymordbok (36), Svenska ordboken (39) och Almqvist & Wiksells stora ordlista (40).

Ur figur 1. kan utläsas synonymitetsgraden (se sid 5) mellan begrepsfamiljens medlemmar.

Figur 1.
Diskriminationsparadigm över sjuk

— [ ] % — Synonymitetsgrad i procent mellan sjuk och dess synonymer
 - - - [ ] % - - - Inbördes synonymitetsgrad i procent mellan sjuks synonymer

Tolkningsfas

Utifrån diskriminationsparadigmet (figur 1.) blir det uppenbart att den mest framträdande betydelsen till sjuk är dålig. Sambandet mellan dessa är så starkt som 100%. Ytterligare ord med tydliga relationer till dessa båda begrepp är klen, skral, krasslig, opasslig, illamående och krank. Samtliga dessa ord har dessutom inbördes bindningar. Detta visar en tydlig dimension av begreppet sjuk som kan anses vara överordnad övriga riktningar. Till denna dimension hör även betydelsen 'inte frisk'. Misstänkt och skum har, vilket kan utläsas av paradigmet (figur 1.), även de starka band till sjuk. Deras inbördes relation är ännu kraftigare och där framträder även tvivelaktigt tydligt. Dessa tre begrepp tycks tillsammans utgöra ytterligare en dimension av sjuk.

Nämnas bör även ruten, osund, skuldmedveten, tvivelaktig och längtande vilka alla är frekvent förekommande synonymer till sjuk. Däremot uppträder inte sjuk som synonym till dessa, vilket framgår av diskriminationsmatrisen (tabell 2.). Vidare kan där utläsas att stora skillnader föreligger mellan förekomsten av sjuk som synonym till skum och misstänkt, där förhållandet är tre av tio respektive tre av nio, och dessa ord som synonym till sjuk, där relationen är nio av tio.

Vid undersökning av de närmast besläktade begreppen till sjuk; dålig, klen och krasslig framkommer under betydelsen relaterad till omvårdnad:

Dålig är man vid fysiska besvär, när man inte mår bra (22).

Klen är man vid varaktigt försvagad hälsa (21).

Krasslig innebär lindrigt sjuk eller försvagad (21, 22).

Ur förklaringen till dessa tre närliggande begrepp framträder tydligt olika sidor av sjuk, vilket illustrerar begreppets komplexitet.

Ett framträdande begrepp inom omvårdnad är lidande. Detta begrepp har enligt diskriminationsparadigmet (figur 1.) ett starkt samband med sjuk. Utmärkande är att lidande inte har band till några andra av sjuks synonymer. Vid de tillfällen begreppet förekommit i ordböckerna har det i flertalet fall följts av en parentes med "av ohälsa" och/eller "av sjukdom". Nordenfelt (1) menar att klinisk sjukdom utgörs av ett lidande med organisk grund då enbart lidandet inte behöver konstitueras av sjukdom.

Då frisk vid flertalet tillfällen angetts som motsats till sjuk (22, 33, 35-40) ligger det relevans i att också utröna innebörden av frisk. Nationalencyklopedins ordbok (22) definierar frisk enligt följande: "som har god hälsa psykiskt el. fysiskt (el. bådadera), tillfälligt el. permanent" medan SAOB (21) menar att det är intrycket av god hälsa eller vigör som kännetecknar frisk. Således kan slutsatsen dras att friskhet kan vara såväl subjektiv som objektiv. I samband med både frisk och sjuk dyker hälsa upp som begrepp. Hälsa bestäms i Nationalencyklopedins ordbok (22) som "tillstånd av välbefinnande och fullgoda kroppsfunktioner" och SAOB (21) beskriver det som ett tillstånd då alla en människas organ fungerar tillfredställande. Följaktligen är även hälsa både subjektivt och objektiv. Eriksson (16) beskriver hälsa som integration mellan välbefinnande, friskhet och sundhet. Hon menar att personen måste vara frisk (ha en kropp med tillfredställande organisk funktionsnivå), känna välbefinnande och av andra bedömas som sund för att ha hälsa. Dessa tre komponenter interagerar, påverkar och påverkas av varandra (16).

Då omvårdnad som ämne har såväl en naturvetenskaplig som humanistisk och samhällsvetenskaplig aspekt vore det märkligt att inte betrakta de för ämnet centrala begreppen ur alla dessa perspektiv. En omvårdnadsmässig definition av sjuk måste, liksom Erikssons (16) hälsobegrepp, alltså sammanfatta alla tre aspekter. Nedanstående definition är naturligtvis inte vattentät, men utgör en ansats till en teoretisk omvårdnadsdefinition av begreppet sjuk.

- om person som har och/eller upplever sig ha och/eller upplevs ha ett fysiskt eller psykiskt tillstånd som avviker från en för individen förväntad tillfredsställande nivå.

Ur detta perspektiv bör hänsyn kunna tas till begreppets föränderlighet över tid samt sociala och kulturella sammanhang. Individuella upplevelser av och kring att vara sjuk och hur detta betraktas utifrån har inverkan på den innebörd som läggs i begreppet. Således har, utifrån denna tolkning, sjukbegreppet en plats inom modern omvårdnad.

DISKUSSION

METODDISKUSSION

Vårt största problem under arbetets gång har varit att uttyda vad Koorts (8) metod egentligen innebär. Flera gånger har vi trott att vi har frångått den för att senare upptäcka att vi inte alls gjort det. Tidigt under arbetets gång ansåg vi, till vår stora irritation, metoden vara något snäv. Efter hand har vi dock insett att den är betydligt mer flexibel än vi initialt uppfattade. Mycket av förvirringen kom sig av att vi länge trodde att Eriksson (19) hade förtydligat, och något vidareutvecklat, grundmetoden vilket vi senare insåg inte var fallet.

De ordböcker som använts vid den semantiska analysens skriftliga del, SAOB (21) och Nationalencyklopedins ordbok (22), har inte använts i synonymtablån. Detta beror enbart på att de förklaringar som ges i dessa böcker inte är synonymer utan väl formulerade betydelsenyanser, vilka vi ansåg det viktigt att presentera för att ge en helhetsbild av begreppet. De böcker som förekommer i synonymtablån anger istället dessa nyanser i form av just synonymer. När sambandet mellan dessa synonymer skulle illustreras med ett medelvärde i diskriminationsparadigmet ansåg vi detta värde vara missvisande i de fall bindningen var enkelriktad. Därför betonas i texten de tillfällen då diskriminationsmatrisen och paradigmet uppvisar stora skillnader.

Begreppsanalys som metod är såväl kvantitativ som kvalitativ. Urvalet av använda ordböcker är exempelvis gjort av författarna. Då innehållet i böckerna varierar, styr detta urval till stor del resultatet. Vidare inverkar, vilket tidigare nämnts, både läsarnas och författarnas förförståelse på hur resultatet uppfattas (20).

Tolkningsfasen är vinklad mot omvårdnadsområdet då det är inom detta fält vi verkar. En svårighet har varit att hitta ny litteratur då mycket av det som finns utgivet om sjukbegreppet är skrivet under 60- till 80-talet. Överlag tycks intresset för begreppet sjukdom ha varit större än för vårt eftersökta sjuk. Vidare behandlar en majoritet av den litteratur vi stött på begreppet ur ett biomedicinskt perspektiv, med ansatsen att formulera en praktisk definition. Problemet med att hitta vetenskapliga artiklar grundar

sig i att vi vill utreda det svenska begreppet sjuk. Att söka i artikeldatabaser kräver att begreppet översätts till engelska och därigenom preciseras, vilket gör att delar av innebörden går förlorad. Trots upprepade sökningar på olika engelska ord för sjuk, dess synonymer och motsatser har vi inte lyckats hitta mer än en artikel vi ansåg vara tillräckligt relevant för att ta med i arbetet. Att artiklar förkastades berodde på att de var för specialiserade på enskilda diagnoser och upplevelsen av dessa. Hur det upplevs att vara sjuk ligger utanför syftet med detta arbete.

Att få möjlighet att inom ramen för en vetenskaplig metod tolka sina egna resultat utifrån självvald litteratur och att sedan konstruera en egen definition av begreppet vi analyserat, har varit den roligaste delen av arbetet. Ännu en gång vill vi påpeka att definitionen bara gör anspråk på att vara gällande i skrivande stund och i denna kontext.

Vi anser att begreppsanalys enligt denna modell är ett utmärkt redskap för att utreda ett begrepps validitet inom ett bestämt forskningsområde.

RESULTATDISKUSSION

Då mycket av litteraturen behandlar sjukdom istället för sjuk inser vi att det förmodligen hade varit enklare att analysera ett substantiv. Dock har vår ansats varit att utreda den process som ordet sjuk innebär, upplevelsen och upplevandet. I all verksamhet med mellanmänniska relationer i centrum bör det vara dessa aspekter som betonas.

Den etymologiska analysen påvisar att sjuk har funnits i svenska språket under lång tid. Ordets stavning har förändrats men den huvudsakliga innebörden tycks vara densamma. Av den semantiska analysen framgår att begreppet sjuk har en betydelseriakedom som är vidare än förväntat. Vissa betydelser är på väg ur vårt språk, medan andra tillkommer. Vi har inte lyckats hitta några synonymer motsvarande engelskans illness, sickness och disease. Svenskans sjuk förutsätts alltså klara av att täcka in dessa olika synsätt.

Då innebörden i begreppet sjuk klarlagts konstateras att denna har en bredd och lämnar ett tolkningsutrymme som borde vara tillräcklig för användning av detta begrepp i omvårdnad. Därmed anser vi syftet med analysen vara uppnått. Dock har begreppet en negativ klang vilket är fullt förståeligt då vi förfärades av de starkt negativt laddade ord som dykt upp som synonymer till sjuks synonymer. Kanske har ohälsa inte lika negativ laddning? När vi påbörjade detta arbete trodde vi att sjukbegreppets innebörd skulle ha förändrats och breddats över tid men detta verkar inte ha skett. Vidare trodde vi att ohälsa skulle dyka upp frekvent i relation till sjuk. Detta har dock visat sig inte heller vara fallet. Däremot dyker sjuk och sjukdom upp då ohälsa är uppslagsordet. Någon tydlig skillnad mellan begreppen har vi inte lyckats finna. En begreppsanalys av ohälsa för att utreda detta samband är ett förslag till vidare forskning.

Sjuk har visat sig ha andra användningar tillämpbara i vårdkontext än den biomedicinska innebörd det ofta tillskrivs. Det som avgör vilken innebörd begreppet har, är ur vilket perspektiv det betraktas. Den definition av begreppet vi konstruerat, menar vi, integrerar de olika synsätt som tillsammans utgör omvårdnadsperspektivet. Denna definition är tänkt att användas som en tankemodell, ett filter att betrakta sjuk och sjuka genom, inom omvårdnaden. Med denna modell i minnet kan det kanske bli

lättare att påminna sig om att våra egna uppfattningar om sjukdom och hälsa inte alltid stämmer med andras. Att den kunskap vi har ser annorlunda ut i ett annat socialt och kulturellt sammanhang (15, 16). Även förlusten av fysiska funktioner och kroppsdelar har olika innebörd för olika människor (17). Thorne (17) ger ett exempel på detta när hon beskriver bröstcancerdrabbade kvinnors upplevelser av att bli av med ett bröst. Omgivningen, inklusive vårdpersonal, tror ofta att dessa kvinnor känner sig avsexualiserade och berövade något medan vissa av dessa kvinnor enbart uttrycker lättnad (17). För att verkligen höra och förstå en annan människa behöver vi lägga stora delar av oss själva åt sidan.

Sjuk är ett begrepp som förekommer ofta i dagligt tal. Hur viktigt det är för personal inom vården att ta ställning till detta begrepp och dess innebörd har blivit tydligt för oss under arbetets gång. För att kunna möta människor i utsatta situationer på ett bra sätt är det av stor vikt att hålla begreppets komplexitet och subjektiva aspekt i minnet. Hur duktiga vi än anser oss vara på att läsa människor kan vi aldrig se utanpå vad en människa gått igenom tidigare i livet, eller hur hennes trossystem ser ut. Av denna anledning skulle det vara fruktbart att arbeta med begreppet under sjuksköterskeutbildningen. En sådan bearbetning skulle kunna göra begreppet mer lättillgängligt. Att begreppet sjuk har en negativ klang är i sig ingen anledning att undvika dess användning då begrepp som lidande tycks ha en självklar plats inom omvårdnad. Är det biomedicinska perspektivet på sjuk alltfjämt rådande inom såväl vården som omvårdnadsdisciplinen och kan ytterligare användning verkligen ändra på detta? Hur villiga är vi att släppa biomedicinen som överordnad disciplin? Genom analys av begrepp som sjuk kan komplexiteten påvisas och en ny dimension av begreppet kan framträda.

Trots att vi anser sjuk vara ett begrepp som har en given plats i omvårdnaden så ställer vi oss tveksamma till förekomsten av begreppet i vårt yrkes titel. I såväl Socialstyrelsens kompetensbeskrivning (13) som Hälso- och sjukvårdslagen (41) påtalas att vi ska arbeta för att främja hälsa och det friska hos individen. Stora delar av arbetsuppgifterna skall syfta till att förebygga sjukdom (ohälsa?) bland annat genom information och undervisning. Vidare förväntas vi handleda studenter och bidra till forskning för att utveckla omvårdnadsämnet (13). I vårt dagliga arbete som sjuksköterskor kanske inte fokus längre ligger på att sköta sjuka. Är vi hälsosköterskor? En begreppsanalys på sköterska eller sköta vore på sin plats inför ett sådant ställningstagande. Borde yrket få en helt annan titel, exempelvis hälsoarbetare, för att betona att fokus ändrats? En sådan namnändring skulle kunna dra med sig en statushöjning av yrket då hälsa är ett mer positivt laddat ord än sjuk och denna titel dessutom är könsneutral. Dessa funderingar lämnar vi dock till någon annan att ta sig an.

REFERENSLITTERATUR

- 1 Nordenfelt L. Till sjukdomsbegreppets semantik. En begreppsanalytisk studie. Stockholm: Akademilitteratur; 1979.
- 2 Försäkringskassan: Om du blir sjuk. [hämtad 8/4-2006] Tillgänglig på: URL: <http://www.fk.se/privatpers/sjuk/omsjuk/>
- 3 Blomquist C. Medicinsk etik. Stockholm: Natur och Kultur; 1971.
- 4 Nordenfelt L. Begreppen hälsa och sjukdom. I Nordenfelt L. (red.). Hälsa, sjukdom, dödsorsak. Studier i begreppens teori och historia. Malmö: Liber Förlag; 1986.
- 5 Thorsén H. Omvårdnadsmodeller, människosyn, etik. Andra uppl. Stockholm: Liber AB; 1997.
- 6 Brülde B, Tengland P-A. Hälsa och sjukdom – en begreppslig utredning. Lund: Studentlitteratur; 2003.
- 7 Dahllöf M. Språklig betydelse. En introduktion till semantik och pragmatik. Lund: Studentlitteratur; 1999.
- 8 Koort P. Semantisk analys konfigurationsanalys. Två hermeneutiska metoder. Lund: Studentlitteratur; 1975.
- 9 Svensson R. Samhälle medicin vård. En introduktion till medicinsk sociologi. Lund: Studentlitteratur; 1993.
- 10 Norstedts engelska ordbok. Students edition. Stockholm: Norstedts ordbok; 2003.
- 11 Tamm M. Modeller för hälsa och sjukdom. Saltsjö-Boo: Tiger; 1994.
- 12 Lindskog B. Medicinsk Terminologi. Stockholm: Nordiska Bokhandelns Förlag; 1997.
- 13 Socialstyrelsen. Kompetensbeskrivning för legitimerad sjuksköterska. [hämtad 8/5-2006] Tillgänglig på: URL: <http://www.socialstyrelsen.se/NR/rdonlyres/33C8D178-0CDC-420A-B8B4-2AAF01FCDFD9/3113/20051052.pdf>
- 14 Travelbee J. Mellommenneskelige forhold i sykepleie. Andra upplagan. Oslo: Gyldendal Norsk Förlag; 2001.
- 15 Benner P, Wrubel J. The Primacy of Caring. Stress and Coping in Health and Illness. Menlo Park: Addison-Wesley; 1989.

- 16 Eriksson K. Hälsans idé. Andra upplagan. Stockholm: Almqvist & Wiksell; 1989.
- 17 Thorne S E. The science of meaning in chronic illness. *International Journal of Nursing Studies*. 1999;36(5):397-404.
- 18 ICN:s etiska kod för sjuksköterskor. [hämtad 8/4-2006] Tillgänglig på: URL: <http://www.icn.ch/icncodeswedish.pdf>
- 19 Eriksson K. Broar – introduktion i vårdvetenskaplig metod. Åbo: Åbo Akademi; 1991.
- 20 Walker L O, Avant K C. *Strategies for theory construction in nursing*. Third edition. Norwalk: Appleton & Lange; 1995.
- 21 Svenska akademiens ordbok. [hämtad 2/5-2006] Tillgänglig på: URL: <http://g3.spraakdata.gu.se/saob/>
- 22 Nationalencyklopedins ordbok/ utarbetad vid Språkdata, Göteborgs universitet. Höganäs: Bra Böcker; 2000.
- 23 Svensk synonymordbok. Swedenborg L (red). Stockholm: Norstedt; 1992.
- 24 Strömberg A. *Stora synonymordboken*. Stockholm: Strömberg; 1998.
- 25 Söderwall K F. *Ordbok öfver svenska medeltids-språket*. Lund: Berlingska boktryckeri- och stilgjuteri-aktiebolaget; 1891-1900.
- 26 Hellquist E. *Svensk etymologisk ordbok*. Lund: LiberLäromedel; 1980
- 27 Wessén E. *Våra ord. Kortfattad etymologisk ordbok*. Stockholm: Norstedts Ordbok; 2002.
- 28 Klein E. *A comprehensive etymological dictionary of the English language: Dealing with the origin of words and their sense development thus illustrating the history of civilisation and culture*. Amsterdam: Elsevier; 1966-1967.
- 29 *Etymologisches Wörterbuch des Deutschen*. Pfeifer W (red). Berlin: Akademie Verlag; 1993.
- 30 Auerbach C, Holmberg J, Reutercrona H. *Tysk- svensk ordbok*. Stockholm: Svenska bokförlaget/ Norstedt; 1967.
- 31 Dalin A F. *Ordbok öfver svenska språket*. Stockholm: Svenska Bokförlaget/ Norstedt; 1964.
- 32 *Bibeln*. Svenska bibelsällskapets varsamma språkliga revision av 1917 års översättning. Stockholm: Verbum; 1982.

- 33 Illustrerad svensk ordbok. Molde B (red). Stockholm: Natur och kultur; 1977.
- 34 Östergren O. Nusvensk ordbok. Stockholm: Wahlström & Widstrand; 1981.
- 35 Ord för ord: svenska synonymer och uttryck. Palmér J (red). Stockholm: Norstedt; 1987.
- 36 Walter G. Bonniers synonymordbok. Tredje omarbetad och utökade utgåvan. Stockholm: Bonnier; 2000.
- 37 Stamberger W. 150.000 synonymer : [över 30.000 uppslagsord]. Johanneshov: Eiworth; 2001.
- 38 Microsoft Word 2002 (Office XP). Microsoft/Bloomsbury Publishing Plc; 2002.
- 39 Oreström B. Svenska ordboken. Femte utökade upplagan. Lund: Gustava; 2003.
- 40 Almqvist & Wiksells stora ordlista. Andra upplagan. Kolterjahn M (red). Stockholm: Liber; 2003.
- 41 Hälso- och sjukvårdslag (1982:763). [hämtad 29/5-2006] tillgänglig på:
URL:
[http://rixlex.riksdagen.se/htbin/thw?\\${HTML}=SFST_LST&\\${OOHTML}=SFST_DOK&\\${SNHTML}=SFST_ERR&\\${MAXPAGE}=26&\\${TRIPSHOW}=format=THW&\\${BASE}=SFST&\\${FREETEXT}=&BET=1982%3A763&RUB=&ORG=](http://rixlex.riksdagen.se/htbin/thw?${HTML}=SFST_LST&${OOHTML}=SFST_DOK&${SNHTML}=SFST_ERR&${MAXPAGE}=26&${TRIPSHOW}=format=THW&${BASE}=SFST&${FREETEXT}=&BET=1982%3A763&RUB=&ORG=)